

Litteratur

TYRGILS SAXLUND:

Den orättfärdiga rätten

Enligt en äldre tids socialistiska teoretiker skulle rätt och rättskipning försvinna av sig själva bara man hade avskaffat det kapitalistiska systemet. Modern svensk socialdemokrati är inte inne på den linjen – tvärtom. Trogen sin reformistiska tradition har man använt lagstiftningen som ett medel i omformningen av samhället. Lagar och förordningar har utformats så att de tillgodoser vissa sociala och politiska mål – det så kallade "lidbomeriet" har vunnit starkt fotfäste i svensk lagstiftning. Rätten har fått underordna sig det sociala livet.

Om vi går till ett annat område kan vi konstatera, hur socialdemokratin i grundlagsarbetet motsatte sig inskrivandet av särskilda fri- och rättigheter i den svenska författningen. Och därvid blev det! Även i detta – liksom i föregående – fall är socialdemokratin trogen sitt marxistiska arv. Marx såg i de liberala rättigheterna ett uttryck för en borgerlig individualism, som stod i vägen för proletariatets frigörelse.

Detta och mycket annat får man anledning att fundera över vid läsningen av Anders Fogelklous juridiska avhandling "Den orättfärdiga rätten. En studie över Hegels rättfärdigande och marxismens kritik av den moderna rättsordningen" (Norstedts). Fogelklou har skrivit en magistral avhandling, med utblickar över vida fält – inte för inte har hans handledare varit Stig Strömholm. Författaren är inte rädd för att slå både den ena och den andra auktoriteten på tassarna – med jämna mellanrum fader Marx själv. Ändå är tonläget aldrig polemiskt. Framställningen flyter lugnt och för all del ibland också rätt tungt. Att hans ämne är angeläget behöver knappast påpekas: marxismens betydelse som andlig maktfaktor får inte underskattas på något område.

Fogelklou har ett okonventionellt grepp. Som utgångspunkt har han tagit den tidige sovjetiske rättsteoretikern E Pašukanis. Från denne går han sedan bakåt i idéhistorien: från Lenin över Hegel till Marx. Alldeles

naturlig känns väl inte denna disposition. Säkert kunde författaren också med framgång ha använt ett mera konventionellt kronologiskt framställningssätt. Nu tvingas läsaren att med jämna mellanrum hoppa fram och tillbaks i boken, för att idéernas framväxt skall framträda alldeles tydligt.

Lenin och Pašukanis kunde falla tillbaks på en gammal rysk rättsnihilistisk tradition, som hävdade att rättsordningen var en borgerlig företeelse från vilken man borde frigöra sig. Den skulle bli överflödig i det socialistiska samhället. Ryska revolutionen innebar att rätten fick underordna sig de politiska målen och Pašukanis rättfärdigade detta förhållande. Tvånget – ja, terrorn – var ett medel att nå målet: den socialistiska staten. Rättens existens ifrågasattes. Ironiskt nog föll Pašukanis själv offer för terrorn. I och med att Stalin inte längre önskade betona marxismens rättsnihilistiska sida utan i stället statens överhöghet, blev Pašukanis obekvämt. Under 30-talet försvann han på okända vägar under Stalins förföljelser. I våra dagars Sovjet lever rättsväsendet vidare i högönsklig välmåga – bortvittring verkar det av allt att döma ha undgått i det kommunistiska samhället. I den meningen har Stalin och inte Pašukanis kommit att bli tongivande för utvecklingen.

Man bör nog akta sig för att överbetona den teoretiska hållfastheten i Lenins och Stalins juridiska tänkande. I allmänhet fick teorin underordna sig de maktpolitiska målen. Annorlunda förhåller det sig med Hegel och Marx. Ofta har ju Hegel uppfattats som den prussiska statens apologetiker. Även Fogelklou lägger stor vikt vid Hegels statslära och hans försvar för stat och monarki. Men i högre grad än vad som varit vanligt i gängse Hegeluppfattning betonar Fogelklou det dynamiskt framåtblickande i den store filosofens tänkande. Hegel framstår nästan som en liberal teoretiker, vars statsuppfattning inte alls utesluter personlig frihet och självförverkligande.

I Hegel har Marx en av sina viktigaste inspirationskällor, vars betydelse av nutida forskning satts i centrum. Hos idealisten Hegel är staten ett överpersonligt väsen, som för den dialektiska utvecklingen framåt, medan det hos Marx är Människan själv, som spelar denna roll. Marx har flyttat ner Hegel på jorden och befriat sitt tänkande från hans romantiska idealism. Att Marx samtidigt befriar sig från det kristna arvet bör kanske också noteras i detta sammanhang.

Men kritiken av Hegel är bara ett – om än ett viktigt – inslag i Marx' rättsteoretiska tänkande. Hans från början närmast positiva inställning till rätten genomgick en utveckling från partiell till total rättskritik. Denna kan jämföras med hans utveckling från ungdomens humanism till den slutliga materialistiskt-naturalistiska åskådningen. Marx' tänkande utvecklades, enligt Fogelklou, organiskt och inte som resultat av en brytningsprocess. Det senare har varit den av Althusser och hans lärjungar omhuldade tesen. Den unge Marx är i all sin radikalism något av traditionsbärare. Han skrev artiklar i vilka han syntetiserar den samtida tyska politiska filosofin.

I sin historiematerialistiska filosofi har Marx dock i hög grad frigjort sig från det förflutna. Rätten utsätts för en hårdhänt kritik. Proletariatet – den revolutionära klassen – måste göras medvetet om sin roll. Ingenting får stå i vägen för folkets rättsliga vilja. Domstolarna skall vara folkdomstolar, i vilkas rättskipning folkviljan kommer till direkt uttryck.

Rätten är en del av den överbyggnad, som är beroende av de materiella förutsättningarna, menade Marx, vilket kan jämföras med Savignys och den historiska skolans be-

tonande av den historiska utvecklingens betydelse för rättsutvecklingen. Ännu har vi inte nått fram till den sanna rätt, som kommer att råda i den socialistiska utopin. Nu lever vi i ett opersonligt, alienerat, tillstånd. I det samhället är också rätten en alienerad och opersonlig företeelse. I slutvisionen har rätten upphävts, även om den under en övergångsperiod kan komma att ännu spela en viss roll.

Därmed är vi framme vid kärnpunkten i Fogelklous avhandling. Är terrorn, förtrycket och stalinismen en ofrånkomlig konsekvens av Marx' system? Både Pašukanis och Marx ser i individernas rättsliga autonomi ett hinder för solidaritet och socialism. Vissa tänkare – tex de "nya filosoferna" – ser i stalinismen en logisk konsekvens av marxismen. I samma ögonblick som man i rättsliga regler endast ser försvar för borgerliga privilegier och rättigheter, urholkar man känslan för rättssamhället i dess helhet. Egentligen blir det ointressant vilka Marx' intentioner egentligen var, och om stalinismen är ett olycksfall i arbetet eller ej. Historien talar för sig själv: den totala rättskritik, som Marx inspirerat, har haft förödande konsekvenser för miljoner människor.

Fogelklous ton är akademiskt upphöjd. Resonemangen förs med juristens skärpa – argument för och emot presenteras föredömligt. Ingen kan efter läsningen av Fogelklou göra gällande att den vetenskapliga objektiviteten är död. Men den marxismens totala rättskritik och den rättsnihilism, som avhandlingen presenterar så utmärkt, framstår trots detta efter läsningen som skrämmande uttryck för en ideologi ledande till ett ofritt och inhumant samhälle.